

Egy élet rendje

Marcel Arland: A rend, regény.
Novo Pokolenye kiadás, 1954

Az első világháború utáni évek Franciaországában vagyunk, tanúi egy hiábavaló életnek, amelyet legyőzött a kérlelhetetlen rend. Gilbert, a regény főhőse, ellensége és rombolója szeretne lenni a polgári társadalomnak. Ő talán sejtette, hogy az új emberi közösség csak szűztisztta, humánus talajból fakadhat. Örökös lázongásában kamaszkodás és idealizmus is van, de ki meri mondani a végső, legigazibb szavakat. Börtönbe kerül, s kiszabadulása után áldozata lesz a kispolgári élet gőzhengerének. Erzi, hogy az ilyen élet nem neki való, érzi, hogy eltávolodása a harctól, önmagától ismész-sze sodorta, de nincs annyi ereje, nem is kerül olyan helyzetbe, hogy visszataláljon a lázadás-hoz. Otthagyja állását és szerelmét, s tengerentúlra megy. A délamerikai őserdőkhöz sulyosan megbetegedik, hazatér, s az egykori forradalmár „ágyban, párnák közt” hal meg.

Ezt a regényt a belső élet akarata és a külvilág kényszere „viszi”, viszi egy tökéletes, de akkor elérhetetlen, szinte csak a tudat alatt élő cél felé. Az olvasó a valóság erőit érzi a regény minden oldalán, s nem Arland irányító kezét. A mű központi problémája: meg lehet-e találni az igazság nyugtató boldogságát? Gilbert ezt keresi, éppen úgy, mint a legtöbb fiatal párisi intellektuál. Anarchisták, szocialisták, futuristák vitáznak, meg akarják győzni egymást a zsufolt Rotonde kávéházban, kutatják az igazi utat, világot megváltó tetteket áhítanak, de semmit sem találnak, s a csalódás rájukerőszakolja a megszokás életkereteit. A környezet gyakran eszünkbe juttatta Ilyés Gyula „Hunok Párisban” című regényének hangulatát és Sinkó „Optimistáinak” alakjait.

„Minden bölcs gondolatban van igazság, de ha kell, mind kicsúfolni, egyet sem elfogadni mindaddig, míg meg nem találok azt a gondolatot, amelyre születtem” — írta naplójában, egészen fiatalon, Gilbert, de ezt a gondolatot haláláig sem találta meg. Az ő élete a lét mély értelmének, beteljesedésének keresése, útja a lázadó emberé, egészségesebb, mint Raszkolnyikové, de erőtlenebb, engedékenyebb, mint Jaques Thibault-é, mert Jaques a humanizmus és béke nagy csatájában esett el, Gilbert halálos kór fektette kétvállra. Mintha tudta volna, mi vár rá, amikor elszökött otthonról, a Páris felé robogó vonatban ezt írja naplójába: „Mindenek előtt: örökre lemondani a boldogságról.”

Gilbert és bátyjának, Justin-nek összeütközésében vannak hasonló mozzanatok, mint a Thibault-testvérek ellentétében. Justin tehetséges orvos és ügyes politikus, jól játssza szerepét, sikeresen illeszkedik be a polgári keretekbe, mindig megérzi, merre fordul a politika árja, előre siet, s az idő őt igazolja. Miniszter lehetne, de öccse „politikai kilengései” sokat ártnak neki. Justin megtalálta élete célját, a

boldogság egy fajtáját: saját jólétét, melynek ára — lemondás a közösség érdekeiről.

Renée — Gilbert gyermekkori nagy szerelme — először Justin felesége lesz, de otthagyja, Gilbert-rel él egy ideig, majd visszatér az urához. Örök asszony ő, akiben a lázak nem csapnak az égig, boldogan éli asszony-életét, s ezért tud végülis jobban alkalmazkodni Justinhez Sokkal műveltebb, semhogy nyárspolgárrá váljon, de a megelégedettség úrrá lesz rajta.

Az idő megköveteli, hogy Gilbert-t a lelkiismeret és a forradalom ítélőszéke elé állítsuk. Áruló? Elítélhetjük-e visszavonulása miatt? Barátai, nagy lázadása után, hátat fordítottak neki, Philippe, aki legközelebb állt hozzá, öngyilkosságot követett el, Renéevel szakított. A célok elhomályosodtak Gilbert előtt, s ő hűtlen lett hozzájuk. A felkelés lángja elaludt benne, lehetetlenné tette önmagát, menekülnie kellett — erre kényszerítette a társadalom fejlődésének és inerciójának ereje. Őt a valóság győzte le, az a valóság, amelynek annyiszor fittyet hányt. Elvesztette a csatát, de akkoriban minden ilyen csatát vereségre ítélt az Idő. Bukása érthető, megokolt, elkerülhetetlen bukási az évek és a földrajzi helyzet ütközőpontján. Ahogy elvesztette a harcot, el kellett vesztenie lelkét és tőrékeny testét. Ilyen egyszerű clog a halál. De Gilbert mögött maradt egy kérdőjel: hol van itt az igazság rendje? Gilbert lázadó fiatal-sága, romboló dühe és Justin nyugodt, kispolgári élete között választani kell.

Az események és jellemelek nagyszerű ábrázolása mellett a Rendnek van még egy értékes sajátossága: ritmusa. A regény Gilbert ifjúkori kirobbanásainak szaggatott, nyugtalan ritmusával kezdődik, majd a készülő forradalom dübörgésével folytatódik. A következő rész, a „Kedves órák” Renée és Gilbert szerelmének rapzódója, eleinte csupa láz, később azonban, Gilbert elhidegülésével nyugodtabb, kiegyensúlyozott lesz a ritmus, a mondatok is kihűlnék. Az utolsó rész, egy élet kimulása, amelyet ritkán ráz fel egyhangúságából egy-egy fájdalom, olyan, mint maga a halál.

Lektor

Vallomás egy nemzedékről

Wolfgang Borchert elbeszélései,
Omladina kiadás, 1954.

Valakit kétszer halálraítélt a hadbíróság. Valaki megjárta a keleti és nyugati front golyóviharait, megjárta a koncentrációs táborok halálútjait. Wolfgang Borchert. Az Igazság halálraítélt egy nemzedéket, és Wolfgang Borchert kegyelmet kér számára. Wolfgang Borchert a német nyelv lelkismerete, gyóntatója és bírója. Az ő vallomása egy nemzedék vallomása, nem, az egész népé. Szavát milliók sóhajtják, üvöltik és súgják. Flni akarnak. Szeretni.

Huszonöt éves volt, amikor meghalt, pedig élnie kellene. Egyetlen, vastag kötetbe gyűjtötték összes műveit, elbeszéléseket, verseket, s talán nem is kellett volna többet írnia, elmondta már nemzedékének vallomását — ez volt az ő feladata. Megnyitni a süket füleket, a vak szemeket: egy nemzedék sikolyát meghallani, egy földig rombolt hazát meglátni. Négy száz oldalas könyvével Borchert beírta nevét a német irodalom történetébe, Thomas Mann, Arnold Zweig, Reiner Maria Rilke, Remarque és a többi nagy mellé.

Nem mindennapi értelmükben vett elbeszélések Borchert művei. Sokszor lehetetlen megállapítani, hol végződik bennük a próza és hol kezdődik a költészet, s habár formailag ebben a könyvben nincsen dráma, mégis az egész könyv egy dráma, a német háborús nemzedék drámája. Néhány hónap alatt írta, rohanta műveit Borchert, súlyos betegen, ágyban, mintha érezte volna az idő sürgető szavát, a halál közelgő hideg szellőjét. Minden benne lévő életet és erőt, lázadást és követelést elbeszéléseibe öntött, — hörögve, dadogva, zokogva. És meg tudta rázni az alvó lelkiismereteket. Volt fasiszta őrmesterek írták neki, hogy művei segítettek levetkőzni a multat, az átkokat, a mérgező ideológiát, a barbárságot. Borchert fogalom lett és lobogó.

Csodálatos elbeszélései bennünket is megtanítottak másképp nézni egy, önmagunkban s a világ előtt már halálraitelt nemzedékre. Mi hiszünk neki, amikor azt mondja: „A mi kiáltványunk a szeretet... Mégis, mégis: Ebben az örült világban mi ismét, mindig ujonnan szeretni akarunk!” A háborús és háborúutáni német élet vallomása Borchert minden szava, s nekünk el kell gondolkodnunk szavain.

A lerombolt országban csak a pusztulásnak vannak emlékei, csak fájdalom, kétségbeesés virágzik az elhagyott házak égbemeredő kéményein. Sehol egy mosoly. Borchert nem látja, csak egyetlen elbeszélésében tud egy kissé mosolyogni, akkor is szenvedve, szenvedő emberek miatt.

Amilyen az az élet, amelyről vall, olyan a hangja is Borchertnek. Sokat tanult az expreszszionistáktól, de stílusa így is egyéni, megragadó, erőteljes. Lázás, nyugtalan, vérzik, forr, dühöng, mégis símogat, mégis annyira emberi. Néha olyan, mint egy gyászinduló, máskor az életbe vetett hit oratóriuma.

Wolfgang Borchert. Ezt a nevet nem lehet elfelejteni. A világtörténelem tragikus pillanatainak művésze ő, aki az emberek szívéből fagra nemzedékének költője, nagy, professzióját.

Lektor

Embortelenség

Franz Kafka: *Átalakulás, Epoha-kiadás, Zágráb, 1954.*

Georg Samsa kereskedelmi utazó arra ébred egy reggel, hogy utálatos kukaccá alakult át. Franz Kafka, a „Per” és a „Kastély” szerzője kortünetet állít élénk ebben a kis könyvében. Az ember elveszti emberi jellegét, állattá, csúszómászóvá alakul át. Túlzottan merésznek tekinthető az az állítás, hogy az „Átalakulás” allegória, de ha alaposan elemezzük, rájövünk a regény tételének igazi értelmére. Georg Samsa

állandóan nyomás alatt él: azért kell holtfáradtra dolgoznia magát, mert szülei nagyobb összeggel tartoznak cégfőnökének. A munka idegen számára, főnökének szemét látja mindenütt, amint fenyeget. És kiért dolgozik? Szüleiért és hugáért, keresetét ők költik el. Meggyűlöli a munkát. Kukaccá változik. Felesleges azt magyarázni, hogy egy ilyen eset a valóságban lehetetlen. Felesleges betegességet ráfogni Kafkára: nem ő volt a lehetetlen és a beteges, hanem a kor és a társadalom, amelyben élt. Ezért emelnek ismeretlen bírák kideríthetetlen bűn miatt homályos vádat Joseph K. ellen a „Perben”, ezért hiábavaló K. mérnök minden kísérlete, hogy bejusson a titokzatos kastélyba, s végül ezért változik Georg Samsa kukaccá.

Franz Kafka, a mai nyugati fiatal írók bálvány, a rettegés, megoldhatatlan problémák és az embortelenség ábrázolója. „Átalakulás” című regényének bizarr témája a polgári társadalom válságos pillanatainak, a tipikus kispolgár lelkivilága összeomlásának eredménye. Dokumentuma, természetesen rendkívül szubjektív dokumentuma, egy letűnt kornak, amelynek nyomai, hátravetett árnyékai bennünket is kísértének néha.

Lektor

Parasztkirályság

(Németh István elbeszélései)
(Testvériség-Egység kiadása)

Inges-gatyás, heje-hujás, megmosdatott, bazsalikom, árvalányhajas parasztképeket festettek elénk valamikor, csendes idillt, ahol — a valóságban aligha történt meg ilyen — a Kádár Katák boldog és csinos feleségei lettek a Gyula Mártonoknak. Azután Móríc Zsigmond jött és ahogyan ő belenézett a falu életébe, rögtön szikrákkal és villamossággal télt meg minden kuckó ottan, az ember máshol le nem vezethető alkotó szenvedélye robbant bele a szilajságba, a vérbe, a kéjbe, a szenvedélyekbe. Belesimult ez a kép abba a századvégi vitalista, életes szemléletbe, amelyre akkor az írástudók esküdtek. És ha nem számítjuk ide az olyan „irodalmi” közzjátékot mint amilyen a Göre Gáboré is, alig találunk még említésre érdemeset.

Németh István úgy indult, hogy újat mond majd el a parasztságról, a mi parasztjainkról, itt Vajdaságban. Bácska szívéből szívta írósgához az élető vért, a megszólalásra kényszerítő paraszti élményeket. Első írásaiban érezni még, hogy latolgatja a lehetőségeket: Móríc Zsigmondosan nézzen-e be a falusi házak ablakain, vagy dobjon mindent félre, álljon a saját lábára, ne tekintgessen se jobbra, se balra, hanem csak élményei szavát figyelve adja úgy tapasztalt meglátásait, ahogy azok földeregték nyiladozó értelmé előtt, ahogy belevésődtek ifjúságának hajnalán a markáns paraszt-arcokkal egyetemben.

Németh István az utóbbit választotta. Igaz, hogy így írásai veszítettek művésziességükből, a szerkezet nem mindig klasszikus tökélyű, a cselekmény vonalvezetése a fokozás nem mindig arányos, a stílusa is egyetlen, kidolgozatlan. De nyers erejükben villannak fel, bontakoznak ki a biztos szemmel meglátott és